

KÜZDELMES VERSENYBEN: A MAGYAR BANKSEKTOR JÖVEDELMEZŐSÉGÉNEK ELEMZÉSE

Szentpéteri Ádám – Becsei András – Dányi Zsolt – Bógyi Attila

A cikk megírását két tényező indította el. Egyrészt a World Economic Forum 2017. szeptember 26-án megjelent tanulmánya¹: eszerint a magyar gazdaság versenyképessége javult, a 137 vizsgált ország közül immár a 60. helyet foglalja el. A pénzügyi piacok fejlettsége alapján Magyarország a 45., vagyis kedvezőbb helyen végzett, mint az összetett mutató alapján. A magyar pénzügyi piacok fejlettsége megegyezik az észak-amerikai és európai országok átlagával – azaz a magyar versenyképességet inkább javítják, semmint rontják a magyar pénzügyi intézetek. Másrészt az alacsony banki versenyről, magas hitelfelárakról és alacsony költséghatékonyságról szóló véleményeknek a napi banki lét ellentmond. Ahogy a cikkben is írjuk: játékelméletileg levezethetetlen, hogy például 77 pénzügyi intézmény 500 lakáshitelterméke esetén a bankok közötti verseny ne lenne intenzív. A jelzáloghitel-piac megítélésének kettőséget jól mutatja 2017 márciusa. Ebben a hónapban fogadta el a Magyar Országgyűlés a bírósági végrehajtásról szóló, 1994. évi LIII. törvény szigorítását, amely a végrehajtások időigényét a vidéki települések jelentős részében közel 4 évre hosszabbította meg azzal, hogy a fogyasztói szerződésen alapuló követelés érvényesítése esetén az adósok lakóingatlanára a becsérték 100 százaléka alatt nem tehető érvényes vételi ajánlat. Két sikertelen árverést követően is több mint 1 évet kell várni ahhoz, hogy a kikiáltási ár leszállítható legyen a becsérték 90%-ára, ami a kevésbé fejlett régiókban még mindig jelentősen meghaladja a piaci árakat, ezzel kvázi lehetetlenné téve a zálogjog érvényesítését. Ugyanakkor a magyar bankszektor lakáshitel-felárait éppen ebben a hónapban illetve a legtöbb kritika. Ezen ellentmondások együttesen vezettek minket a tanulmány megírására.

JEL-kódok: G21, G28

Kulcsszavak: banki jövedelmezőség, működési hatékonyság, banki szabályozás, jelzálog-hitelezés, lakáshitelfelár

1 World Economic Forum (2017): The Global Competitiveness Index 2017–2018 ed., <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=HUN>

1. A MAGYARORSZÁGI HITELINTÉZETI SEKTOR JÖVEDELMEZŐSÉGE

1.1. Mi harminchárom?²

A magyarországi hitelintézeti szektor jövedelmezőségét és hatékonyságát adatproblémák miatt nem könnyű megítélni. Nemzetközi összehasonlításokban legtöbbször az Európai Központi Bank (a továbbiakban ECB) statisztikai adat-tárában elérhető Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardok (a továbbiakban IFRS) szerinti adatsor szerepel, amelyben minden EU-tagország bankrendszerének alapadatai megtalálhatók.

E statisztika hátránya, hogy a pénzügyi mutatók konszolidáltak, azaz egyes országok bankjainak a külföldi leányvállalatait is tartalmazzák. Így Magyarországon a statisztikák tartalmazzák az OTP Csoport külföldi leánybankjainak adatait is. Nyilván az, hogy az OTP bolgár, orosz vagy éppen ukrán leánybankja milyen teljesítményt nyújt, keveset mond a hazai bankrendszer teljesítményéről. A torzítás mértéke attól függ, hogy egy adott ország bankjainak mekkora külföldi kitettsége van. A közép-kelet-európai régiót tekintve a torzítás Magyarország esetén különösen nagy, hiszen a legnagyobb szereplőnek, az OTP Csoportnak hazánkon kívül nyolc országban van jelentős banki érdekeltsége, amelyek együttes súlya a csoporton belül meghaladja a 40%-ot (mérlegfőösszeg alapján). Ezzel szemben például Csehországban a bankrendszer jelentős része külföldi bankcsoportokhoz tartozik (a hitelállomány több mint $\frac{3}{4}$ részét kitevő, öt legnagyobb bank mind-egyike), a cseh bankoknak pedig nincsenek jelentősebb külföldi érdekeltségeik. A cikk későbbi részében kitérünk arra, hogy a konszolidált mutatók használata mekkora torzítást okoz a hazai nettó kamatmarzsbán, illetve működési költség-rátában.

A konszolidált IFRS-beszámoló mellett a másik adatforrás a Magyar Nemzeti Bank (a továbbiakban MNB) által publikált Magyar Számviteli Szabályok (a továbbiakban MSzSz) szerint készített³, egyedi banki beszámoló. E beszámoló hátránya, hogy a helyi számviteli szabályok eltérései rontják az adatok összeha-

2 *Örkény István: A termelés zavartalanul folyik* című egyperces novellája: „– Halló, gépterem? – Skultéti, jelentkezem. – Mennyi, Skultéti? – Harminchárom. – Mi harminchárom? – Mi mennyi, főmérnök úr? – Az, ami harminchárom. – Nem annyinak kellett volna lennie? – Mindegy, Skultéti, csak csinálják tovább.”

3 E beszámoló 2005 óta érhető el. 2005 és 2009 között a szektor adózott eredménye nem állt rendelkezésre, a felügyeleti eredménykimutatás csupán az adózás előtti eredményt tartalmazta. Ezekre az évekre az akkor érvényben lévő 16%-os társasági adókulccsal becsültük meg a hitelintézetek társasági adófizetési kötelezettségét, így a becsült adózott eredmény az adózás előtti tényadat 84%-a. 2017-től a szereplők egy része IFRS-adatokat szolgáltat, míg egyes hitelintézetek továbbra is MSzSz szerint jelentenek, így a jelenlegi vegyes adatszolgáltatás nehezíti a kimutatások elemzését. A jövőben az IFRS-re való teljes átállással az adatminőség javulása várható.

sonlíthatóságát, illetve az azonos csoporthoz tartozó bankok esetén halmozott adatokat tartalmaznak. E hiányosságokkal együtt úgy gondoljuk, hogy a jelentős külföldi kitétséggel rendelkező magyar bankszektor esetében az MSzSz szerinti kimutatások megbízhatóbb elemzési adatforrások. Ezt támasztja alá az is, hogy a kamatmarzsok és működési hatékonyság mutatói esetén az MSzSz-adatokhoz nagyon hasonló értékeket kapunk, ha az IFRS-kimutatásokból az OTP tőzsdéi jelentései segítségével kiszűrjük az OTP külföldi leánybankjainak hatását.

Végül szintén fontos módszertani kérdés, hogy a jövedelmezőségi adatokból ki kell szűrni az osztalékbevételt. Ezek ugyanis vagy a külföldi leányvállalatok eredményességét tükrözik, vagy nem a pénzügyi szektorból származnak; ha pedig a hazai pénzügyi intézetek egymásnak fizetett osztalékáról van szó, akkor az MSzSz-kimutatásokban halmozódást jelentenek. A hazai hitelintézetek osztalékkal korrigált éves MSzSz eredményét az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

A magyarországi hitelintézeti szektor eredménye 2005 és 2016 között

Mrd Ft	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Adózott eredmény	352	377	352	263	259	7	-289	-174	31	-541	-29	443
Osztalékbevétel	23	28	50	164	67	69	90	56	60	59	78	103
Osztalékbevétellel korrigált eredmény	329	348	302	99	192	-62	-379	-229	-29	-600	-107	340

Forrás: saját számítás az MNB (Felügyeleti Mérleg és Felügyeleti Eredménykimutatás 2005–2016) adatai alapján

1.2. A hazai bankszektor jövedelmezősége alacsony

1.2.1. Tőke költség alapú megközelítés

Egy profitorientált vállalkozás tulajdonosai azért kötik le tőkéjüket egy vállalkozásban, hogy az számukra a későbbiekben nyereséget termeljen. Mivel a befektetők jellemzően számos befektetés közül választhatnak, csak akkor fektetnek egy vállalkozásba, ha a befektetés várható hozam-kockázat aránya eléri az alternatív befektetések szintjét. Mivel a bankszektor eredménye érzékenyen reagál a gazdaság állapotára, így e kockázatok felvállalásáért a tulajdonosok kompenzációt várnak el. A tulajdonosok megtérülési elvárását *elvárt hozamnak* vagy *tőke költségnek* nevezzük, míg az *e* feletti nyereséget *gazdasági (economic) profitnak* hívjuk.

Az elvárt hozam becslésére a tőkepiaci árfolyamok modelljét (az angol elnevezésből előálló betűszóval: CAPM) használtuk, amely a tőke költséget a kockázatmentes hozammal, egy adott befektetés kockázatával és a befektetők által egységnyi kockázatot elvárt kockázati prémiummal magyarázza.

Képletszerűen felírva:

tőkeköltség = kockázatmentes hozam + iparág relatív kockázatossága × piaci kockázati prémium,

vagy a szakirodalomban szokásos jelölésekkel:

$$\text{COE} = r_f + \beta \times \text{MRP}.$$

E körben érdemes megemlíteni, hogy az MNB 2014 márciusában megfogalmazta az ideális bankszektorttal kapcsolatos elvárásait, ebben a dokumentumban 10–12%-os célsávot jelölt meg a bankrendszer megtérülésére (l. Nagy–Vonnák, 2014). A 10–12%-os tartomány azóta is a jegybanki kommunikáció visszatérő eleme (pl. Palotai, 2016). Ez a sáv nagyjából megfelelt az elmúlt időszakra kalkulált, elvárt hozam szintjének.

2. táblázat

A hitelintézetek jövedelmezősége az elvárt hozamhoz képest

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Osztalék-bevétellel korrigált eredmény	329	348	302	99	192	-62	-379	-229	-29	-600	-107	340
Átlagos saját tőke (Mrd Ft)	1 489	1 804	2 110	2 388	2 660	2 781	2 769	2 851	3 010	3 023	2 909	3 240
ROE (saját tőkére vetített megtérülés)	22,1%	19,3%	14,3%	4,1%	7,2%	-2,2%	-13,7%	-8,0%	-1,0%	-19,9%	-3,7%	10,5%
COE (tőkeköltség)	13,1%	13,7%	13,7%	15,5%	14,4%	12,0%	14,0%	14,6%	11,6%	9,8%	8,7%	8,3%
rf (1 éves állampapír hozam)	6,8%	7,3%	7,4%	9,0%	8,6%	5,5%	6,2%	7,0%	4,1%	2,3%	1,2%	0,8%
MRP (piaci kockázati prémium)	4,8%	4,9%	4,8%	5,0%	4,5%	5,0%	6,0%	5,8%	5,8%	5,8%	5,8%	5,8%
β (béta)	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
Elvárt hozam (Mrd Ft)	195	248	288	371	383	335	387	415	351	297	253	269
Gazdasági profit (Mrd Ft)	135	101	14	-272	-191	-397	-765	-644	-380	-897	-360	70

Forrás: saját számítás az MNB adatai (Felügyeleti Mérleg és Felügyeleti Eredménykimutatás 2005–2016), az ÁKK adatai (referenciahozamok), illetve Damodaran adatai (MRP) alapján

A 2. táblázatból látható, hogy a hitelintézetek gazdasági profitja 2007-ig mérsékelten pozitív volt. Abszolút értelemben a tőkére vetített megtérülés magas volt ebben az időszakban (~15–20%), azonban a magas kamatkörnyezet az elvárt hozam

mot is magas szinten tartotta (az infláció 4–8%, az 1 éves állampapírhozam 7–8% volt a vizsgált időszakban).

2008 és 2015 között a szektor osztalékjövedelemmel korrigált teljes eredménye mintegy 3907 Mrd forinttal maradt el a piac által elvárt tőkeköltségtől, amely több, mint a hitelintézetek 2016. év végi teljes saját tőkéje (3590 Mrd Ft). Ebben az időszakban a szektor nemcsak hogy nem volt képes kitermelni a tőkeköltséget, de igen jelentős tőkepótlásra is szorult, amelynek költségeit – számos fejlett országgal ellentétben – nem az adófizetőknek, hanem a külföldi anyabankok tulajdonosainak kellett állniuk. A külföldi anyabankok 2008–2009-ben mintegy 100 Mrd forint összegben emeltek tőkét, 2010 és 2015 között pedig 1500 Mrd forint tőkepótlásra kényszerültek. E tőkepótlások éves átlagértéke ezekben az években megközelítette a magyarországi GDP 1%-át. Az öt legnagyobb leányvállalat tőkeemelését a 3. táblázat foglalja össze.

3. táblázat

A külföldi anyabankok tőkeemelési, illetve adósságelengedései

Mrd Ft	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Összesen
MKB	0	26	20	70	127	156	171	0	571
Tőkeemelés	0	26	20	70	127	36	80	0	360
Adósság-elengedés	0	0	0	0	0	120	91	0	210
CIB	15	42	0	40	102	110	67	0	376
Erste	0	8	0	180	39	0	95	0	322
Raiffeisen	0	0	14	106	0	38	97	44	298
K&H	0	7	0	67	0	0	0	0	75
Összesen	15	84	34	463	268	304	430	44	1 642

Forrás: saját gyűjtés az MKB, CIB, Erste, Raiffeisen és K&H Bank éves jelentései, közleményei alapján

Bár 2016-ban a számviteli nyereség ismét meghaladta az elvárt hozamot, azonban – mint azt később bemutatjuk – ez jelentős egyszeri tételeknek köszönhető, miközben a normalizált megtérülés továbbra sem éri el a tőkeköltséget.

Részben ez a kedvezőtlen jövedelmezőség magyarázhatja, hogy nem történt lényegi előrelépés a szektor konszolidációjában sem. Több esetben sor került ugyan üzletágak, illetve portfóliók adásvételére, azonban teljes bankok értékesítésére, illetve egyes szereplők végleges kivonulására csupán néhány példa volt. E bankok értékesítésére is jóval a könyv szerinti érték alatt került sor. Az FHB Bank 2010-

ben 0,6-os P/BV-n⁴ vette meg az Allianz Bankot, a Magnet Bank 2013-ban 0,03-as P/BV-n a Banco Popolare-t, míg a Bayerische Landesbank 0,1-es P/BV-n értékesítette az MKB-t a magyar állam részére. Az egyetlen kivétel a kiemelkedő jövedelmezőséggel rendelkező Budapest Bank volt. A bankrendszeri konszolidációra érdemes pozitív példaként Lengyelországot említeni, ahol jelentős számú tranzakcióra került sor a válság óta is, tipikusan 1 és 3 közötti P/BV árazás mellett. Ennek egyik fontos oka lehet a lengyel bankszektor profitabilitása – stabilan 10%-os ROE mellett tudott működni a szektor –, illetve az, hogy a piaci mechanizmusok jobban érvényesültek: egészen a közelmúltig kiszámíthatóbb volt a szabályozói környezet.

1.2.2. Régiós összevetés

A magyarországi hitelintézeti szektor jövedelmezőségét összevetve a többi európai uniós tagállammal, azt találjuk (l. 4. és 5. táblázat)⁵, hogy a magyar bankok 2010 óta az EU sereghajtói közé tartoznak, a devizahiteles elszámolásra képzett céltartalék 2014-es megképzésekor pedig a 28 tagállam legrosszabb megtérülésével bírt Magyarország. Az is egyedülálló az EU-s országok között, hogy 2010 és 2015 között minden évben veszteséges volt a magyar bankszektor (az osztalékot kiszűrve, összesen –1406 Mrd forint veszteséggel). A vizsgált időszakban nagyon súlyos problémákkal küzdő Ciprusnak és Szlovéniának is volt nyereséges éve. A másik három visegrádi ország (Csehország, Szlovákia, Lengyelország) stabilan 10% körüli tőkearányos jövedelmezőséggel bírt. A közép-kelet-európai régió egyéb országai (például Bulgária, Horvátország, Románia) is megelőzték Magyarországot; egy-egy rosszabb periódustól eltekintve 5–10% körüli saját tőkére vetített megtérüléssel rendelkeztek.

4 P/BV: a vételár (price) és a könyv szerinti érték (book value) hányadosa.

5 A többi ország vonatkozásában egyrészt az ECB adatbázisát, másrészt hiányzó adatok esetén (Horvátország 2006 és 2012 között) az IMF adatait használtuk. Itt kell felhívni a figyelmet arra, hogy a magyarhoz hasonló torzítások a többi ország esetén is előfordulhatnak. Jelentős ennek az esélye olyan országok esetében, amelyek meghatározó multinacionális bankcsoporttal rendelkeznek (például Ausztria, Olaszország, Franciaország). Azonban – ahogy a cikkben is említettük –, a régiós országok közül Magyarország egyedi abban a tekintetben, hogy legnagyobb bankja, az OTP 8 külföldi országban is jelen van; a külföldi operáció több mint 40%-át teszi ki az OTP Csoportnak.

4. táblázat

Az EU-tagországok hitelintézeti rendszerének
átlagos saját tőkére vetített megtérülései

	ROE										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ausztria	22,5%	16,4%	1,7%	2,8%	6,1%	1,4%	4,1%	-0,7%	1,1%	7,6%	7,1%
Belgium	23,3%	10,5%	-44,8%	-2,4%	10,5%	1,4%	3,3%	6,2%	7,8%	10,3%	8,9%
Bulgária	24,1%	18,3%	17,3%	8,3%	6,4%	4,7%	4,7%	4,4%	7,2%	8,0%	11,3%
Horvátország	12,7%	10,9%	9,9%	8,8%	8,3%	8,7%	6,1%	0,6%	3,9%	-6,8%	8,9%
Ciprus	14,6%	26,2%	13,6%	10,6%	8,2%	-75,6%	-100,8%	-90,0%	-7,1%	-7,7%	2,1%
Csehország	23,5%	18,3%	14,3%	16,7%	14,9%	13,0%	13,7%	11,4%	11,4%	10,3%	11,9%
Dánia	14,3%	13,0%	-3,4%	-3,8%	2,4%	0,6%	2,0%	4,4%	4,7%	6,8%	9,7%
Észtország	24,4%	28,5%	15,6%	-41,3%	3,6%	22,9%	11,7%	10,7%	9,7%	6,8%	11,1%
Finnország	14,4%	14,3%	8,4%	7,2%	6,8%	7,6%	8,9%	8,1%	9,1%	8,3%	8,7%
Franciaország	19,8%	9,8%	2,9%	4,7%	8,3%	5,6%	3,4%	6,0%	4,4%	6,8%	6,5%
Németország	10,2%	6,5%	-9,8%	-2,2%	1,9%	2,2%	1,1%	1,3%	2,5%	1,7%	2,2%
Görögország	16,4%	21,2%	10,5%	2,2%	-4,4%	n.a.	n.a.	n.a.	-10,6%	-24,2%	-7,5%
Magyarország	19,3%	14,3%	4,1%	7,2%	-2,2%	-13,7%	-8,0%	-1,0%	-19,9%	-3,7%	10,5%
Írország	14,6%	12,8%	0,4%	-36,1%	-65,2%	-11,1%	-14,6%	-13,2%	8,5%	6,8%	6,3%
Olaszország	16,8%	9,2%	4,9%	4,0%	3,7%	-13,0%	-1,0%	-11,5%	-2,8%	3,1%	-7,7%
Lettország	26,4%	25,6%	3,1%	-44,3%	-19,7%	4,5%	4,9%	8,8%	10,2%	10,7%	14,3%
Litvánia	22,8%	19,9%	11,5%	-56,1%	-3,8%	15,5%	7,8%	8,6%	7,7%	7,5%	11,9%
Luxemburg	18,4%	17,4%	3,5%	8,8%	8,1%	2,7%	7,0%	6,4%	7,2%	7,2%	7,5%
Málta	13,0%	8,4%	-0,5%	11,6%	3,6%	3,2%	4,7%	3,7%	4,4%	6,3%	8,1%
Hollandia	14,6%	13,6%	-12,1%	-0,3%	7,5%	6,0%	4,1%	5,0%	3,3%	7,0%	7,3%
Lengyelország	21,2%	17,7%	14,1%	7,0%	10,0%	12,0%	10,8%	10,0%	9,4%	7,7%	7,5%
Portugália	16,5%	14,1%	3,4%	5,4%	6,7%	-4,2%	-3,3%	-9,3%	-3,5%	0,9%	-5,5%
Románia	23,4%	22,5%	18,9%	6,3%	2,6%	0,2%	-7,1%	0,0%	-15,2%	11,3%	10,6%
Szlovákia	22,0%	13,9%	11,4%	5,9%	10,4%	12,0%	9,0%	10,0%	9,2%	9,7%	9,9%
Szlovénia	15,0%	11,5%	5,2%	1,1%	-3,1%	-11,1%	-19,4%	-90,2%	-2,5%	3,5%	7,8%
Spanyolország	20,3%	21,3%	12,4%	8,9%	8,5%	0,2%	-24,9%	5,8%	6,7%	6,6%	5,0%
Svédország	20,4%	18,9%	12,1%	5,4%	10,2%	10,6%	11,3%	11,1%	11,8%	11,2%	11,9%
Egyesült Királyság	17,5%	16,1%	-9,7%	0,4%	4,4%	4,2%	1,9%	2,2%	3,8%	3,2%	2,1%

Forrás: ECB statisztikai adattárháza, IMF, MNB

5. táblázat

Az EU-tagországok hitelintézeti rendszerének
átlagos mérlegfőösszegre vetített megtérülései

	ROA										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ausztria	0,9%	0,8%	0,1%	0,2%	0,5%	0,1%	0,3%	-0,0%	0,1%	0,6%	0,6%
Belgium	0,7%	0,4%	-1,5%	-0,1%	0,5%	0,1%	0,2%	0,4%	0,5%	0,7%	0,6%
Bulgária	1,8%	1,9%	2,0%	1,1%	0,8%	0,6%	0,6%	0,6%	0,9%	1,0%	1,5%
Horvátország	1,5%	1,6%	1,6%	1,2%	1,2%	1,2%	0,9%	0,1%	0,5%	-0,9%	1,2%
Ciprus	0,8%	1,3%	0,9%	0,6%	0,6%	-3,6%	-3,6%	-5,2%	-0,6%	-0,6%	-0,4%
Csehország	1,2%	1,3%	1,1%	1,4%	1,3%	1,2%	1,4%	1,1%	1,2%	1,1%	1,2%
Dánia	0,7%	0,5%	-0,1%	-0,2%	0,1%	0,0%	0,1%	0,2%	0,3%	0,4%	0,6%
Észtország	1,7%	1,9%	1,3%	-3,4%	0,4%	3,1%	2,0%	1,8%	1,6%	1,1%	1,5%
Finnország	0,9%	1,1%	0,5%	0,4%	0,4%	0,3%	0,3%	0,4%	0,4%	0,5%	0,5%
Franciaország	0,6%	0,4%	0,1%	0,2%	0,4%	0,3%	0,2%	0,3%	0,2%	0,4%	0,4%
Németország	0,3%	0,2%	-0,3%	-0,1%	0,1%	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%
Görögország	0,9%	1,2%	0,6%	0,1%	-0,3%	n.a.	n.a.	n.a.	-1,0%	-2,8%	-0,9%
Magyarország	1,6%	1,2%	0,3%	0,6%	-0,2%	-1,1%	-0,7%	-0,1%	-1,9%	-0,3%	1,0%
Írország	0,7%	0,6%	0,0%	-1,7%	-3,1%	-0,6%	-0,9%	-0,9%	0,9%	0,9%	0,9%
Olaszország	0,8%	0,7%	0,3%	0,3%	0,3%	-0,9%	-0,1%	-0,8%	-0,2%	0,2%	-0,5%
Lettország	1,7%	1,7%	0,2%	-4,0%	-1,7%	0,5%	0,6%	0,9%	1,0%	1,2%	1,5%
Litvánia	1,1%	1,4%	0,8%	-3,9%	-0,3%	1,5%	0,9%	1,0%	0,9%	0,9%	1,0%
Luxemburg	0,7%	0,7%	0,0%	0,4%	0,5%	0,2%	0,5%	0,5%	0,5%	0,6%	0,6%
Málta	1,0%	0,7%	0,2%	1,8%	1,0%	0,8%	1,1%	0,7%	0,7%	0,9%	0,9%
Hollandia	0,5%	0,6%	-0,4%	-0,0%	0,3%	0,3%	0,2%	0,2%	0,2%	0,4%	0,4%
Lengyelország	1,6%	1,8%	1,3%	0,7%	1,0%	1,2%	1,2%	1,1%	1,0%	0,9%	0,8%
Portugália	1,0%	0,9%	0,2%	0,3%	0,4%	-0,2%	-0,3%	-0,7%	-0,2%	0,1%	-0,3%
Románia	1,8%	1,8%	1,7%	0,6%	0,3%	0,1%	-0,6%	0,1%	-1,3%	1,2%	1,1%
Szlovákia	1,3%	1,0%	0,8%	0,5%	0,9%	1,2%	1,0%	1,0%	0,9%	0,9%	0,9%
Szlovénia	0,9%	0,9%	0,4%	0,1%	-0,2%	-0,8%	-1,5%	-8,0%	-0,3%	0,4%	1,0%
Spanyolország	1,0%	1,0%	0,7%	0,6%	0,5%	-0,0%	-1,4%	0,4%	0,5%	0,5%	0,4%
Svédország	0,7%	0,7%	0,5%	0,2%	0,5%	0,4%	0,5%	0,5%	0,6%	0,6%	0,7%
Egyesült Királyság	0,7%	0,6%	-0,4%	0,0%	0,2%	0,2%	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%	0,1%

Forrás: ECB statisztikai adattárháza, IMF, MNB

1.2.3. Jövedelmezőségi kilátások

2010 és 2015 között az eredményt erodáló, legjelentősebb tényezők az állami terhek és a devizahiteles intézkedések voltak, amelyek összesen megközelítőleg 1500, illetve 1200 Mrd forint terhet jelentettek a szektornak. 2010 és 2015 között a hitelintézeti szektor évi 136 Mrd forint bankadó megfizetésére kényszerült, és ezeket a terheket tovább növelte a 2013-ban bevezetett tranzakciós illeték (Kovács, 2013). A 208%-os illetékfizetési kötelezettséggel együtt 2013-ban 204 Mrd forint, 2014-ben 174 Mrd forint, 2015-ben 172 Mrd forint, 2016-ban 191 Mrd forint volt a becsült befizetés.⁶ A tranzakciósilleték-befizetésből 20-25 milliárd forintot tesz ki az ingyenes készpénzfelvételre jutó illeték. A készpénzfelvétel magasabb illetékkulcsa (0,6%, szemben a 0,3%-os normál kulccsal) támogatja a készpénzmentes fizetések terjedését, ugyanakkor a jogszabály alapján díjmentes készpénzfelveleek esetén az illeték e funkcióját nem képes betölteni, így célszerű lenne a tranzakciós illeték szabályozásának módosítása, amelyet az azonnali utalási rendszer (AZUR) bevezetése is támogat. A devizahiteles intézkedések közül a két legnagyobb veszteség hatású csomag, a kedvezményes árfolyamon történő végtörlesztés (370 Mrd forint), illetve az elszámolás (~800 Mrd forint) volt.

Az MNB kimutatása szerint 2016-ban a hitelintézetek adózott eredménye az osztalékjövédelmet kiszűrve 340 Mrd forint volt, ami 10,5%-os tőkearányos megtérülést (ROE) jelent. A 2016-ra 64 Mrd forint csökkent bankadó javítja a jövőbeli kilátásokat. Amennyiben a bankszektornak a következő években elérhető, normalizált eredményére vagyunk kíváncsiak, a 2016-os eredményt az alábbi tételekkel érdemes korrigálni:

- **Az értékvesztések visszairása** 2016-ban 109 Mrd forinttal javította a szektor eredményét (+0,6%-os kockázati költségráta). 2005 és 2015 között a kockázati költségráták a devizahiteles csomagok hatásától szűrve -0,3% és -2,3% közöttiek voltak, átlagos értékük -1% volt. Amennyiben a nemzetgazdaság várható pozitív fejlődési pályáját figyelembe vesszük, akkor a hosszú távon várható, átlagos értékre egy ennél némileg optimistább, -0,75%-os feltételezéssel élhetünk. Ez a -0,75%-os kockázati költségráta 128 Mrd forint összegű kockázati költséget jelentene a szektor számára, így ezen a soron 2016-ban az átlagosan várhatónál mintegy 237 Mrd forinttal kedvezőbb érték szerepelt. Ennek adózás utáni eredményhatása 192 Mrd forint.
- **A pénzügyi, egyéb és rendkívüli eredmény** – a tranzakciós illeték és a pénzügyi szervezetek különadójának becsült hatását levonva – adó után -60 Mrd forint volt 2016-ban (ebből 30 Mrd forint a VISA értékesítésének becsült pozitív eredményhatása, míg -90 Mrd forint egyéb tétel).

⁶ A fenti adatokkal kapcsolatosan érdemes megjegyezni, hogy e tételek eltérnek a költségvetésből ismert számoktól, mivel utóbbiak a hitelintézeti szektoron kívül egyéb szereplőket is magukban foglalnak (egyéb pénzügyi intézmények, Magyar Államkincstár, Magyar Posta).

Amennyiben az osztalékbevétel nem tartalmazó 340 Mrd forintos eredményt korrigáljuk a fenti két nem fenntartható tétellel (–192 Mrd forint a kockázati költségek miatt, +60 Mrd forint a pénzügyi, egyéb és rendkívül eredmény miatt), a normalizált adózás utáni eredmény 208 Mrd forint lett volna. A 2016. évi, átlagosan 3233 Mrd forint összegű saját tőkére így 6,4%-os ROE adódik, amely elmarad a befektetők által a jelenlegi kamatkörnyezetben elvárt 8-9%-os tőkeköltségtől, illetve alacsonyabb a régiós országok megtérülésénél is (Bulgária, Csehország, Románia, Szlovákia továbbra is 10%-os vagy azt meghaladó jövedelmezőséggel bír). A hazai bankszektor ráadásul előretételekintően is eredményrontó hatásokkal szembeesül, mindenekelőtt a tartósan alacsony kamatkörnyezet, a még mindig magas állami terhek, illetve a dinamikusan emelkedő tőkekövetelmények emelhetők ki. A jegybank kommunikációja szerint az alapkamat legalább 2019-ig, de elképzelhető, hogy azt követően is a jelenlegi alacsony szinten maradhat. A szektoradók mérséklődtek ugyan, de még mindig a GDP közel 1%-ára rúgnak évente. A jelenlegi jó költségvetési helyzet lehetőséget nyújt a további mérséklésükre. A minimálisan tartandó szabályozói tőkeszint folyamatos emelkedése, valamint a Basel 4 körüli bizonytalanságok (ezek akár 20%-kal is növelhetik a tőkekövetelményt) pedig egyre magasabb szavatolótőkét igényelnek a bankok részéről.

Az aktuális és várható jövedelmezőség értékelése kapcsán érdemes azt is kiemelni, hogy jelenleg a gazdasági ciklus igen kedvező szakaszában van Magyarország, illetve tágabban az egész régió és Európa. Mivel a pénzügyi szektor egy prociklikus iparág, így az ilyenkor megtermelt és tőke formájában félretett gazdasági profitnak kell fedezetet nyújtania a recessziós évek veszteségeire, illetve visszaeső nyereségére.

2. A HAZAI HITELINTÉZETI SZÉKTOR KÖLTSÉGHATÉKONYSÁGA ÉS NETTÓ KAMATMARZSA

A hitelintézeti szektor jövedelmezőségének részletes elemzése meghaladja a jelen cikk kereteit. E helyen a szektor jövedelmezőségét azon állítás szemszögéből vizsgáljuk meg részletesebben, amely szerint a magyar hitelintézetek működési hatékonysága elmarad a régiós országokétól, miközben a bankok az indokolatlanul magas kamatokból biztosítják magas költségeik kitermelését.

2.1. A viseigrádi országok átlagával egyező kamatmarzs és működési hatékonyság

Amint azt részletesen bemutatjuk, a fenti bekezdésben szereplő állítás háttérben döntő részben nem megfelelő (összehasonlítható) adatok használata, illetve egyéb módszertani problémák húzódnak meg. Amennyiben a magyarországi hi-

telintézetek ECB-s adatait korrigáljuk a külföldi leánybankok torzító, valamint az állami terhek exogén hatásával⁷, akkor az így kapott 2,5%-os nettó kamatmarzs és 2,0%-os eszközarányos működési költségráta összhangban van a többi régiós bankpiacon tapasztalható szintekkel.

Ahogy a számítástechnikában mondják, a nem megfelelő adatokból nem megfelelő eredményt fogunk kapni (garbage in, garbage out). A hitelintézeti szektor jövedelmezőségéről szóló részben már szót ejtettünk arról, hogy az ECB adatbázisában elérhető statisztikák nem a magyar hitelintézeti szektor hazai tevékenységet tükröző, valós értékeit mutatják, mivel

- i. tartalmazzák a magyar bankok külföldi leányait is, továbbá
- ii. bizonyos állami terhek a költségek között szerepelnek, azok pedig nem állnak összefüggésben a költséghatékonysággal.

A külföldi leányvállalatok megjelenése a konszolidált mutatókban Magyarország esetében felfelé torzítja mind az eszközarányos kamat-, mind a költségmutatókat (cost to asset vagy C/A mutató). Bár e torzítás a többi ország statisztikáit is érintheti, mivel a régió többi országában nincs jelen egy olyan regionális bank, amely az OTP-hez hasonló külföldi súllyal rendelkezne, így a konszolidációból fakadó torzítás ezen országok esetében nagyságrendekkel kisebb lehet.

A hazai bankszektorban legnagyobb súlyt képviselő OTP Csoport tőzsdei jelentése alapján 2016-ban az OTP Csoport konszolidált nettó kamatmarzsa mintegy 1,4 százalékponttal, eszközarányos költségrátája pedig 0,6 százalékponttal haladta meg a magyarországi alaptervékenységet tömörítő OTP Csoport-tagok (OTP Core) mutatóit (forrás: OTP Analista tábla). Ennek oka egyebek mellett, hogy az OTP orosz – főleg fogyasztási hitelezéssel foglalkozó – leányvállalatának nettó kamatmarzsa 2016-ban 17,8%, eszközarányos költségrátája 8,6% volt. Hiba lenne ezekre hivatkozva kijelenteni, hogy a magyarországi bankrendszer magas kamat- és költségszinttel működik.

6. táblázat

**Az OTP Core (magyarországi csoporttagok),
illetve a teljes OTP Csoport nettó kamatmarzsa és eszközarányos költségrátája**

	OTP Core		OTP Csoport	
	2015	2016	2015	2016
Mérlegfőösszeg (Mrd Ft)	6 774	7 247	10 719	11 308
Mérlegfőösszeg (Mrd EUR)	22	23	34	36
Nettó kamatmarzs	3,62%	3,44%	5,11%	4,78%
Műk. ktg./mérlegfőösszeg ráta	-2,83%	-3,08%	-3,62%	-3,67%

Forrás: OTP Analista tábla

⁷ A korrekció révén kapott értékek összhangban állnak a Magyar Számviteli Szabályok szerinti kimutatásokból kalkulált adatokkal.

Amennyiben a hitelintézetek magyarországi teljesítményére vagyunk kíváncsiak, akkor az OTP külföldi operációit érdemes kiszűrni. Ha korrigálunk a fenti hatással, azaz az OTP Csoport helyett az OTP Core számaival kalkulálunk, akkor a szűrés után a hitelintézeti szektor nettó kamatmarzsára 2,5% adódik, míg a költségrátára 2,9%. Utóbbi tétel azonban továbbra is tartalmaz torzító tényezőket, mivel a bankadót és a tranzakciós illetéket a bankok az IFRS szerint a működési költségek között számolják el. Ha az ezek eredőjeként adódó 2016-os adóévhez kapcsolódó 245 milliárd forinttal korrigáljuk a működési költségeket, akkor 2,0%-os C/A rátát kapunk (l. 7. táblázat).

7. táblázat

A 2016-os korrigált kamat- és költségmutatók nemzetközi összehasonlításban

	IFRS konszolidált	OTP-vel korrigált	OTP-vel és állami terhekkel korrigált	Visegrádi országok Mo. nélkül	Bulgária	Románia
Nettó kamatmarzs	3,1%	2,5%	2,5%	2,5%	3,2%	2,8%
Műk. ktg./mérleg- főösszeg ráta	-3,1%	-2,9%	-2,0%	-2,0%	-2,0%	-2,6%

Forrás: saját táblázat az ECB statisztikai adattárház, az MNB, illetve az OTP Analista tábla adatai alapján

Összességében megállapíthatjuk, hogy a fenti korrekciók után 2,5%-os nettó kamatmarzst és 2,0%-os eszközarányos működési költségrátát kapunk eredményül a magyarországi hitelintézeti szektorra vonatkozóan, amely nem tekinthető régiós szinten magasnak: a visegrádi országok és Bulgária hasonló, míg Románia ennél rosszabb költséghatékonysággal működik. Továbbá, az utóbbi két ország bankszektora magasabb nettó kamatmarzssal bír.

A fenti adatokat megerősítik a Magyar Számviteli Szabályok szerinti hitelintézeti mérlegből és eredménykimutatásból számítható értékek. Az MNB kimutatásaiból számolt adatok alapján 2016-ban 2,5% adódik eredményül a nettó kamatmarzsra és 2,1% a működési költségrátára, ezek összhangban vannak a korrigált IFRS-értékekkel. Az MSzSz-értékek időszora ugyancsak nem lóg ki a régiós mutatók közül (nettó kamatmarzs: 8. táblázat, működési költségráta: 9. táblázat).

8. táblázat

Az EU-tagországok hitelintézeti szektorának nettó kamatmarzsa

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ausztria	1,6%	1,7%	1,6%	1,7%	1,8%	1,8%	1,7%	1,7%	1,8%	1,7%	1,5%
Belgium	0,9%	0,8%	1,0%	1,3%	1,2%	1,2%	1,3%	1,4%	1,5%	1,5%	1,5%
Bulgaria	3,7%	3,7%	4,0%	4,0%	4,0%	3,7%	3,2%	3,0%	3,2%	3,3%	3,2%
Horvátország	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	2,6%	2,7%	2,8%	2,8%
Ciprus	1,8%	1,9%	1,7%	1,6%	1,9%	2,4%	2,3%	2,8%	2,8%	2,7%	2,5%
Csehország	2,4%	2,4%	2,6%	2,8%	2,9%	2,8%	2,6%	2,3%	2,5%	2,8%	2,6%
Dánia	1,0%	1,0%	1,1%	1,4%	1,2%	1,1%	1,1%	1,2%	1,1%	1,1%	1,1%
Észtország	2,3%	2,5%	2,5%	1,9%	1,9%	2,8%	2,1%	2,0%	2,0%	2,0%	2,0%
Finnország	1,3%	1,3%	1,2%	1,0%	0,7%	0,6%	0,5%	0,7%	0,6%	0,6%	0,6%
Franciaország	0,8%	0,6%	0,7%	1,2%	1,2%	1,2%	1,1%	1,1%	1,0%	1,0%	1,0%
Németország	0,8%	0,8%	0,8%	1,0%	1,0%	1,0%	1,0%	1,1%	1,1%	1,1%	1,1%
Görögország	2,6%	2,7%	2,6%	2,5%	2,6%	2,9%	2,1%	2,1%	2,4%	2,1%	2,4%
Magyarország	3,6%	3,2%	2,7%	2,8%	3,1%	3,0%	2,9%	3,0%	3,0%	2,4%	2,5%
Írország	0,9%	1,0%	0,9%	0,9%	0,7%	0,6%	0,6%	0,7%	1,2%	1,4%	1,4%
Olaszország	1,8%	1,7%	1,9%	1,8%	1,6%	1,6%	1,5%	1,5%	1,5%	1,4%	1,3%
Lettország	2,3%	2,5%	2,6%	2,0%	1,3%	1,8%	1,7%	1,9%	1,7%	1,8%	1,9%
Litvánia	2,1%	2,1%	2,3%	1,6%	1,5%	1,8%	1,6%	1,6%	1,6%	1,6%	1,6%
Luxemburg	0,5%	0,5%	0,7%	0,7%	0,6%	0,6%	0,6%	0,6%	0,6%	0,7%	0,7%
Málta	1,3%	1,3%	1,2%	1,5%	1,3%	1,5%	1,8%	1,8%	2,1%	2,2%	1,8%
Hollandia	1,1%	1,1%	1,0%	1,1%	1,2%	1,2%	1,2%	1,3%	1,3%	1,3%	1,3%
Lengyelország	3,0%	2,8%	2,8%	2,6%	2,7%	2,7%	2,7%	2,5%	2,5%	2,3%	2,3%
Portugália	1,8%	1,8%	1,9%	1,5%	1,5%	1,6%	1,3%	1,2%	1,3%	1,4%	1,5%
Románia	3,9%	3,4%	3,4%	3,8%	4,2%	3,8%	3,3%	3,2%	3,1%	2,9%	2,8%
Szlovákia	2,5%	2,4%	2,5%	3,0%	3,1%	3,2%	3,1%	3,1%	3,0%	2,8%	2,6%
Szlovénia	2,2%	2,1%	2,2%	2,0%	2,3%	2,3%	2,1%	1,8%	2,3%	2,2%	2,1%
Spanyolország	1,5%	1,6%	1,6%	2,0%	1,8%	1,7%	1,8%	1,8%	1,8%	1,9%	1,9%
Svédország	1,0%	1,0%	0,9%	1,0%	1,0%	0,9%	1,0%	1,0%	1,0%	1,0%	1,0%
Egyesült Királyság	1,4%	1,2%	1,1%	1,0%	1,0%	0,9%	0,9%	0,9%	0,0%	1,0%	0,8%

Forrás: ECB statisztikai adattárháza, MNB

9. táblázat

Az EU-tagországok hitelintézeti szektorának működési költséggrátája

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ausztria	-1,6%	-1,6%	-2,2%	-2,0%	-2,1%	-2,3%	-2,2%	-2,5%	-1,6%	-1,6%	-1,7%
Belgium	-1,1%	-1,0%	-1,1%	-1,2%	-1,1%	-1,1%	-1,3%	-1,3%	-1,3%	-1,3%	-1,3%
Bulgária	-3,1%	-2,5%	-2,7%	-2,7%	-2,6%	-2,6%	-2,4%	-2,3%	-2,3%	-2,3%	-2,0%
Horvátország	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	-2,0%	-2,2%	-2,2%	-2,3%
Ciprus	-1,2%	-1,3%	-1,2%	-1,2%	-1,3%	-1,5%	-1,6%	-1,8%	-1,4%	-1,5%	-1,7%
Csehország	-2,2%	-1,9%	-1,9%	-1,9%	-1,9%	-1,8%	-1,8%	-1,6%	-1,6%	-2,0%	-1,9%
Dánia	-1,0%	-0,9%	-1,0%	-1,1%	-0,9%	-1,0%	-1,0%	-1,0%	-1,0%	-0,9%	-0,9%
Észtország	-1,5%	-1,5%	-1,5%	-1,4%	-1,4%	-1,9%	-1,4%	-1,5%	-1,4%	-1,4%	-1,3%
Finnország	-1,1%	-1,0%	-0,8%	-0,8%	-0,7%	-0,5%	-0,6%	-0,6%	-0,6%	-0,7%	-0,7%
Franciaország	-1,3%	-1,4%	-1,2%	-1,5%	-1,5%	-1,5%	-1,4%	-1,5%	-1,4%	-1,5%	-1,4%
Németország	-1,1%	-1,1%	-0,9%	-1,1%	-1,1%	-1,1%	-1,2%	-1,3%	-1,3%	-1,4%	-1,4%
Görögország	-2,1%	-2,1%	-1,9%	-1,8%	-1,8%	-1,9%	-1,8%	-2,0%	-1,8%	-1,5%	-1,6%
Magyarország	-2,8%	-2,6%	-2,4%	-2,1%	-2,1%	-2,1%	-2,1%	-2,2%	-2,1%	-2,2%	-2,1%
Írország	-0,7%	-0,7%	-0,5%	-0,5%	-0,5%	-0,5%	-0,7%	-0,7%	-1,2%	-1,3%	-1,5%
Olaszország	-2,0%	-1,9%	-1,9%	-1,8%	-1,8%	-1,9%	-1,8%	-1,8%	-1,8%	-1,9%	-2,0%
Lettország	-2,0%	-1,9%	-2,1%	-2,0%	-2,0%	-2,0%	-1,8%	-1,9%	-1,7%	-1,7%	-1,9%
Litvánia	-1,6%	-1,5%	-1,5%	-1,5%	-1,5%	-1,4%	-1,4%	-1,5%	-1,5%	-1,3%	-1,2%
Luxemburg	-0,6%	-0,6%	-0,7%	-0,7%	-0,6%	-0,7%	-0,7%	-0,7%	-0,8%	-0,9%	-0,9%
Málta	-0,6%	-0,5%	-0,6%	-0,5%	-0,5%	-0,5%	-0,5%	-0,6%	-0,6%	-0,9%	-0,9%
Hollandia	-1,4%	-1,6%	-1,1%	-1,1%	-1,2%	-1,1%	-1,1%	-1,1%	-1,1%	-1,1%	-1,1%
Lengyelország	-3,1%	-3,0%	-2,7%	-2,7%	-2,5%	-2,4%	-2,3%	-2,2%	-2,1%	-2,2%	-2,1%
Portugália	-1,7%	-1,7%	-1,6%	-1,5%	-1,5%	-1,6%	-1,5%	-1,5%	-1,4%	-1,5%	-1,5%
Románia	-3,7%	-3,3%	-3,3%	-3,2%	-3,0%	-2,9%	-3,1%	-3,0%	-2,9%	-2,8%	-2,6%
Szlovákia	-2,1%	-2,0%	-2,0%	-2,2%	-2,1%	-2,0%	-2,0%	-2,0%	-2,0%	-1,8%	-1,9%
Szlovénia	-2,2%	-2,0%	-1,8%	-1,7%	-1,7%	-1,8%	-1,9%	-2,0%	-2,0%	-2,0%	-2,0%
Spanyolország	-1,3%	-1,3%	-1,2%	-1,3%	-1,3%	-1,3%	-1,3%	-1,5%	-1,4%	-1,5%	-1,5%
Svédország	-1,0%	-1,0%	-0,8%	-1,0%	-0,9%	-0,8%	-0,9%	-0,9%	-0,9%	-1,0%	-1,0%
Egyesült Királyság	-0,9%	-0,7%	-1,1%	-1,1%	-1,2%	-1,1%	-1,2%	-1,4%	-1,2%	-1,2%	-1,1%

Forrás: ECB statisztikai adattárháza, MNB

A nem konszolidált magyar adatok megerősítik, hogy a magyarországi nettó kamat- és költségszintek régióosan nem tekinthetők magasnak, a viseigrádi országok és Szlovénia értékeihez hasonlóak, valamint a bolgár, horvát és román szintek alatt vannak. A működési költségráta kifejezetten alacsonynak tekinthető annak tükrében, hogy a magyar hitelintézeti szektor nemzetközi összehasonlításban jelentősen kisebb átlagos hitelösszegekkel, zsugorodó mérlegfőösszegekkel szembeült az elmúlt években, valamint aktívan fektetett be a digitalizációs fejlesztésekbe.

- Magyarországon lényegesen kisebb az egy tranzakcióra vagy hitelügyletre jutó összeg, mint Nyugat-Európában vagy a nálunk gazdagabb viseigrádi országokban. Egy jelzáloghitel átlagos szerződéses összege Magyarországon 17 ezer EUR, ami a cseh szint (42 ezer EUR) 40%-a, a lengyel érték (51 ezer EUR) harmada, a szlovák összeg (59 ezer EUR) 29%-a, illetve a német összeg (212 ezer EUR) 8%-a (2015-ös értékek; forrás: European Mortgage Federation). Sajnálatos módon a lakossági (és részben a vállalati) banküzem költségszintje az ügyletek, tranzakciók számától függ, nem pedig a méretétől. Tehát amíg egy lakáshitel működésiköltség-ráfordítása Magyarországon és Lengyelországban vélhetően hasonló mértékű, addig Lengyelországban egy lakáshitelhez háromszor akkora mérlegfőösszeg és hasonló marzsok esetén háromszor akkora bevétel társul, mint Magyarországon.
- 2010-től 2016-ig a hazai bankszektor hitelállománya 19%-kal, a lakáshitelek állománya 36%-kal csökkent. Ezzel párhuzamosan csökkentek a bankok bevételei is. A változó működési költségek jelentős része ugyanakkor nem a meglévő állományok mértékétől, hanem az üzleti aktivitás szintjétől, az új folyósítások mértékétől függ. A közelmúltban bekövetkezett hitelezési fordulat hatására pedig dinamikusan nő az üzleti aktivitás. Többek között a jelzáloghitel-folyósítás 2016-ban 26%-kal növekedett, a személyi kölcsönök piacán a kihelyezés 61%-kal haladta meg a 2015. évi szintet. A dinamikusan növekvő folyósított volumen és ezzel egyidejűleg csökkenő/szinten maradó állományok pedig átmenetileg szükségszerűen magasabb költségmutatókhoz és alacsonyabb eredményszinthez vezetnek.
- Amennyiben egy szektor jövedelmezősége elmarad az elvárt tőkeköltségtől, úgy a tulajdonosoknak nem éri meg további beruházásokat eszközölni. Az alacsony jövedelmezőség ellenére a magyar szektor jelentős erőfeszítéseket és befektetéseket tett a digitalizáció érdekében. Az Eurostat statisztikája szerint az internetbankot használók arányát tekintve 28 EU-tagállamból 2007-ben a 24. volt Magyarország (11% vs. 25% EU-átlag), míg 2015-re a 19. helyre sikerült felzárkoznunk (34% vs. 46% EU-átlag). A digitalizációs erőfeszítések rövid távon a költségek emelkedéséhez vezetnek.

A fentiek alapján a magyar hitelintézeti rendszer működési hatékonyságát megfelelőnek ítéljük. Nem gondoljuk, hogy további jelentős fiókbezárásokkal kellene vagy lehetne javítani a szolgáltatási színvonalat és a hatékonyságot. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy az ügyfelek részéről is van igény a minőségi és magas hozzáadott értékű fióki szolgáltatásokra. Amerika legnagyobb lakossági bankjánál, a Wells Fargónál is kiemelt szerepe van a fiókhálózatnak, amelyet az új ügyféligenyvekhez igazítottak. A Wells Fargo az USA legnagyobb jelzáloghitel-kihelyezője (13%-os részesedéssel), egyben mérlegfőösszeg alapján az USA 3. legnagyobb bankja, minden negyedik amerikai az ügyfele; mintegy 9000 fiókkal rendelkezik.

A várakozások szerint a bankok fiókhálózata a közeljövőben valóban komoly átalakuláson mehet keresztül, azonban ez a folyamat nem elsősorban a bankfiókok számát, hanem azok funkcióját érinti majd. A jövő bankfiókjai olyan tanácsadói pontokká válhatnak, amelyeknek kiemelkedő szerepe lehet a lakosság pénzügyi edukációjában, emellett a pénzügyi rendszerbe vetett bizalmat szimbolizálhatják a digitális bankolás világában. Ugyanakkor a nemzetközi tendenciákkal összhangban, Magyarországon is egyértelműen megfigyelhető, hogy az ügyfelek egyre nagyobb arányban veszik igénybe a fiókon kívüli csatornákat, különös tekintettel az online csatornákra:

- A CISCO IBSG Global Research 2012-es globális felmérése szerint a számlák fizetése, a megtakarítások átutalása, illetve a számlakezelés 65-80%-ban már online történik.
- A komplex szolgáltatásokat az ügyfelek továbbra is a fiókokban vennék igénybe: az előbbi felmérés szerint a hiteligenyítés, a szakmai segítségkérés, illetve az értékpapír-kereskedés 87-91%-a továbbra is a fiókban történik.
- A fiókok szerepe tehát nem szűnik meg, hanem átalakul: a tranzaktálással szemben egyre inkább teret nyer a komplex termékek értékesítése és a tanácsadás.

Mindemellett fontos megjegyezni, hogy a válság után a magyar nagybankok költségcsökkentési intézkedései miatt jelentősen csökkent a fiókok száma:

- 2008 és 2016 között a portfolio.hu 2017. januári gyűjtése alapján a tíz legnagyobb magyar bank összességében 25%-kal csökkentette fiókhálózatát.
- Érdemi fiókszám-növekedés egyedül az FHB-nál volt az Allianz Bank felvásárlása miatt.
- A fiókbezárásban a külföldi nagybankok leányvállalatai jártak az élen (Raiffeisen -58%, Sberbank -54%, UniCredit -52%, CIB -46%, Erste -39%).

Meglátásunk szerint komoly kockázatai lennének annak, ha a fiókbezárások üteme – szabályozói vagy egyéb nyomásra – túlságosan felgyorsulna. Példának okáért egy lakáshitel felvétele egy igen jelentős, hosszú távú és ezért alapos körülmények között

igénylő döntés. Amennyiben nem történik meg a személyre szabott, szakszerű kockázatfeltárás és ügyfél-tájékoztatás, az komoly egyéni, de akár rendszerkockázati problémákat is okozhat. Emellett az ország demográfiai sajátosságaiból is az következik, hogy egyes régiókban – elsősorban a kistelepüléseken élő, idősebb korosztálynak – továbbra is a bankfiókok jelentik az egyetlen tényleges kapcsolatot a pénzügyi szolgáltatásokkal.

2.2. A változó szabályozói környezet hatása a bankszektor működésére

A bankszektor működési költségei és a termékek árazása szempontjából is jelentős szerepe van a változó szabályozói környezetnek, amely több irányból fogalmaz meg elvárásokat a pénzügyi intézményekkel szemben, hiszen a nemzeti jogalkotás mellett számos esetben az Európai Unió jogalkotása is közvetlen hatással van a szektor működésére. Az uniós jogalkotás egyre növekvő hatása miatt az ország versenyképességének megtartása/erősítése csak a nemzeti érdekek legteljesebb képviselője esetén biztosítható.

Az uniós szabályozás kapcsán jelenleg a két legkurrensebb téma álláspontunk szerint a digitalizáció és az adatvédelem.

Az adatvédelem terén az általános adatvédelmi rendeletben⁸ (GDPR) rejlő lehetőségek kihasználása a nemzetgazdaság versenyképessége kapcsán jelentős kérdés. A GDPR-ban szabályozott jogalapok (köztük olyan új jogcímek, mint pl. szerződés teljesítése, jogos érdek), az információs önrendelkezési jogról és információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvényhez (a továbbiakban: Infotv.) képest rugalmasabbak, jobban igazodnak a pénzügyi intézmények tevékenységéhez kapcsolódó adatkezelési igényekhez.

A digitalizáció kapcsán fontos, hogy a jogalkotó olyan szabályozási kereteket hozzon létre, amelyek a piaci szereplők egységes felügyeleti kontrollját és az ügyfél-adatok magas szintű védelmét egyaránt biztosítják.

A fentiek mellett a szektor – és elsősorban a lakáshitel-üzletág – működésére kedvezőtlen hatással van a végrehajtási szabályok szigorítása is. A lakosság növekvő hiteligénye csak hatékonyan működő végrehajtási eljárás esetén elégíthető ki kedvező feltételekkel; a végrehajtási törvény 2017. tavaszi módosításával azonban jelentősen szigorodtak az ingatlanárverés szabályai, még bizonytalanabbá és időigényesebbé téve a zálogjog érvényesítését. Ha a jelzálog érvényesíthetősége nem biztosított, a bankrendszer extra kockázatai magasabb hitelkamatokat eredményezhetnek, akadályozva ezzel a felárak további csökkenését.

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet)

Meglátásunk szerint a lakosság hitelszükségletének kielégítéséhez az árverési szabályok egyszerűsítése mellett az előzetes vagyonzvizsgálat bevezetése és az adósoakat terhelő végrehajtási költségek drasztikus csökkentése szükséges.

Szintén a kamatfelárak csökkenését eredményezhetné a kiszámíthatóbb és alacsonyabb mértékű állami elvonás, illetve a jelenleginél élenkebb jelzáloglevél-piac.

3. LAKÁSHITELFELÁRAK

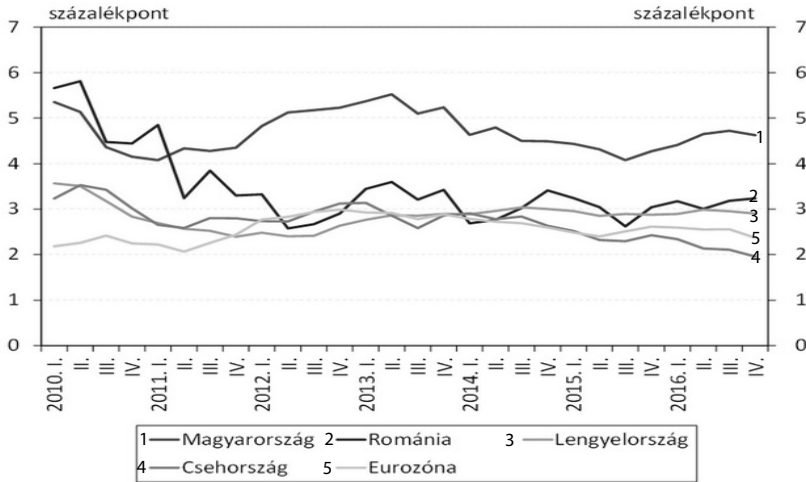
Cikkünk záró részében a nettó kamatmarzsnak egy olyan komponensével foglalkozunk részletesebben, amely az utóbbi időben talán a legnagyobb szakmai vitákat váltotta ki. A lakáshitelfelárak esete is mutatja, hogy az adatok tisztítása és a megfelelő módszertan alkalmazása mennyire fontos a megfelelő következtetésekhez. Megmutatjuk, hogy a benchmarkhozamok helyes megválasztása és a folyósítást követően az ügyfelek által ténylegesen elért kamatkedvezmények figyelembevétele esetén a tényleges hazai lakáshitelfelár 2016 végén 2,6–2,7%-ra, 2017 első 9 hónapjában 2,2–2,5%-ra tehető, amely értékek hasonlóak a régiós országok feláraihoz. Nemzetközi összehasonításban a 60–90%-kal alacsonyabb átlagos lakáshitelösszeg – azonos költséghatékonyságot feltételezve – 26 bázisponttal magasabb kamatfelárat indokolna a hazai lakáshitelpiacon, míg a ciklusokon átívelő kockázati költség Magyarországon legalább 1 százalékponttal magasabb, mint a többi régiós országban, és akár 1,5 százalékponttal magasabb, mint a nyugat-európai országokban.

3.1. Lakáshitel-benchmarkok

A közelmúltban több olyan elemzés is megjelent, amely szerint a hazai lakáshitelfelárak nemzetközi összehasonításban magasak. Ezen elemzések szerint, miközben a régiós országok felárai 2016 végén 2% és 3,2% között szóródtak, addig a hazai lakáshitelfelárak 4,7%-ra tehetőek. Ezzel szemben megállapítható, hogy a megfelelő hozampontok megválasztása, az alternatívaköltséget jelentő állampapírhozamokban is megjelenő, likviditási prémium figyelembevétele és a folyósítást követően az ügyfelek által ténylegesen elért kamatkedvezmények levonása esetén a tényleges hazai felár 2016 végén 2,6–2,7%, 2017 első 9 hónapjában pedig 2,2–2,5 % volt, ami hasonló a régiós országok értékeihez.

1. ábra

Lakáscélú hitelek felára nemzetközi összehasonlításban*

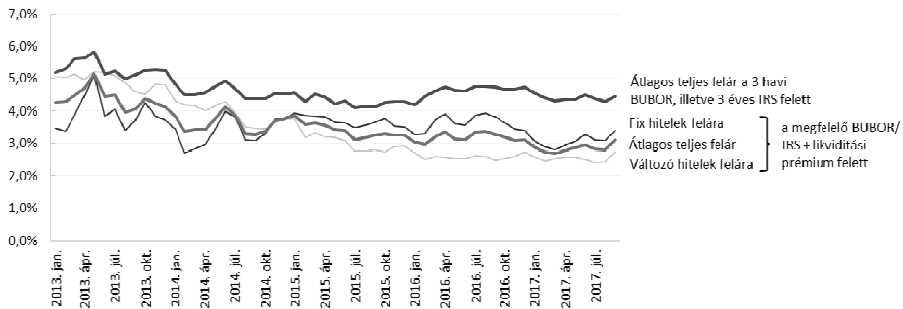
Megjegyzés: * 3 havi Libor, illetve 3 éves IRS felett

Forrás: Fábíán et al. (2017)

Helyes benchmarkhozamok: a magas magyar felárak elsősorban abból adódhatnak, ha a felárak számszerűsítése során az éven túl rögzített hitelek esetén a 3 éves IRS-referenciakamatot tekintjük benchmarknak. Az MNB statisztikája szerint a 2016-ban folyósított lakáscélú hitelek 58%-át kitevő, 1 éven túli kamatrögzítésű lakáshitelek tipikusan 5 vagy 10 éves rögzített periódussal rendelkeztek. Amennyiben összehangoljuk a kamatrögzítési periódust a referenciapontok megválasztásával, továbbá figyelembe vesszük az átlagos effektív futamidőnek megfelelő 10 éves állampapírhozam és IRS-hozam különbözeteiként adódó likviditási prémiumot, akkor a lakáshitelek felára több mint 1 százalékponttal alacsonyabb (l. 2. ábra).

2. ábra

A magyar lakáscélú hitelek felára a megfelelő benchmarkhozamok felett

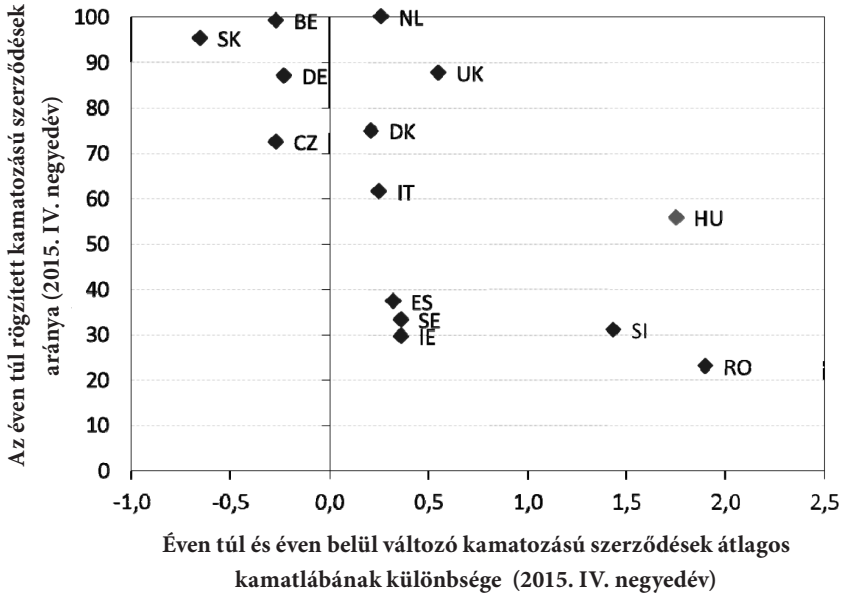
Forrás: saját számítás az MNB adatai (XI. Deviza-, pénz és tőkepiac, A háztartási forintbetét és forinthitel átlagkamatok alakulása; Hivatalos BUBOR fixingek; Hivatalos BIRS fixingek) és az ÁKK adatai (állampapír-referenciahozamok) alapján

Ráadásul ekkor még nem számoltunk a jelzáloghitel-finanszírozás megfelelési mutató (a továbbiakban JMM) bevezetése miatt kibocsátott jelzáloglevelek hozamtöbbletével. Átlagosan igen kedvező, 50 bázispontos felárral számolva (Németországban 30–50 bázispont a jelzálogkötvények állampapírok feletti hozamtöbblete), a 20%-os JMM teljesítése további 10 bázispontot jelent, ily módon szűkítve a lakáshitelek felárát.

Szintén kiemelendő, hogy a megfelelő referencia-hozampontok alkalmazása esetén azon állítás sem helytálló, hogy az indokolatlanul magas felárak elsősorban a rögzített kamatozású hitelekre jellemzőek, hiszen a két terméktípus felára nem tér el jelentősen. 2013 eleje óta a változó és a fix lakáshitelek átlagos felára egyaránt 3,5% volt. A vizsgált időszakban a változó hitelek felára nagyobb mértékben csökkent, mint a fix hiteleké. E tendencia a hozamgörbe alakjában is megfigyelhető: míg a 3 havi BUBOR 2013. január és 2017. szeptember között 5,6 százalékponttal csökkent (5,7%-ról 0,1%-ra), addig a 10 éves állampapírhozamok ennél kisebb mértékben, 3,5 százalékponttal mérséklődtek (6,2%-ról 2,7%-ra). A magasabb fix kamatokat a magyar hozamgörbe alakjában is tükröződő kockázatok indokolják. A régiós EU-tagállamok közül a román mellett a magyar állampapír-hozamgörbe a legmeredekebb. A magyar 1 éves és 5 éves hozampont között 2017 nyarán 1,7 százalékpont különbség adódott, szemben például a bolgár 0,5 százalékpontos vagy a cseh, illetve szlovén 0,4 százalékpontos értékkel. A magyaréhoz hasonló román hozamgörbe-meredekség összhangban áll azzal, hogy a 3. ábrán a fix-változó kamatkülönbség Romániában a legmagasabb a vizsgált országok közül. Magyarországon esetében a fix kamatozású hitelek magasabb árát jelentős részben megmagyarázza a hosszabb lejáratok 170 bázispontos állampapírhozam-különbsége.

3. ábra

Fix kamatozású hitelszerződések aránya az új hitelekben
és a fix/változó átlagos kamatkülönbszet

Forrás: Pénzügyi Stabilitási Jelentés (2016. november, 19. o.)

A régiós összehasonlításban magas magyar hosszú hozamok miatt – a magyar 10 éves hozam pont 2,7%, szemben a cseh, szlovák, illetve szlovén 1% körüli értékkel – az az időről időre felmerülő állítás sem állja meg a helyét, amely szerint az előtörlesztés lehetősége a jelenlegi hozamszintek mellett nem jelent kockázatot a bankok számára. A fix hitelek esetén a hosszú hozamokban lehet még tere egy esetleges hozamcsökkenésnek.

Kamatkedvezmények: az MNB-kamatstatisztika sajátossága, hogy oda a pénzügyi intézményeknek az induló, a feltételektől függő kamatkedvezményeket nem tartalmazó, teljes hiteldíjmutatókat, illetve kamatokat kell lejelenteniük. Ugyanakkor a feltételfüggő kamatkedvezményeket (amelyek pl. számlanyitáshoz vagy jövedelemátutaláshoz kapcsolódnak) számos vezető bank alkalmazza; ezek hatására az ügyfelek által ténylegesen fizetendő lakáshitelkamatok – becslésünk szerint – legalább 0,5 százalékponttal alacsonyabbak az MNB-statisztikában megjelenő szinteknél. Az e kedvezményekkel csökkentett, tényleges lakáshitelfelár 2,2–2,5% lehet a rögzítési periódusnak megfelelő állampapír-hozamponthoz felett.

3.2. Az alacsonyabb hitelösszegek miatt szükségszerűen magasabb működési költség

A lakáshitelek felárának fedezetet kell nyújtania a lakáshitelekkel kapcsolatos működési költségekre. Az alacsony hatékonyságú működés nem indokol magasabb felárakat, ugyanakkor a magyar lakáshitelpiacnak vannak olyan sajátosságai, amelyeket a bankok nem képesek kontrollálni, miközben az így jelentkező költségtöbbletet kénytelenek beépíteni az áraikba.

Alacsonyabb hitelösszegek: az átlagos jelzáloghitel-szerződéses összeg Magyarországon 17 ezer EUR, ami a cseh, lengyel és szlovák (V3 országok) átlagának harmada (forrás: European Mortgage Federation). A lényegesen alacsonyabb hitelösszegek folyósítása fajlagosan többbe kerül. Feltételezve, hogy az induló fix költségek Magyarországon átlagosan a folyósított hitelösszeg 4%-át teszik ki, amit 15 éves futamidőre szétterítve és évesítve 39 bázispont többletköltséget kapunk (5%-os hitelköltség mellett). Háromszor ekkora hitelösszeg esetén az évesített mérték 13 bázispont lenne, ami önmagában átlagosan 26 bázisponttal magasabb kamatfelarat indokol Magyarországon – és akkor még nem beszéltünk a futamidő alatt felmerülő ügyintézés fix költségeiről. A hitel nagyság relevanciáját jól tükrözi, hogy Magyarországon több bank is 25 vagy akár 50 bázispontos kamatkedvezményt ad a magasabb hitelösszegekre.

Szabályozói költségek: a szabályozói követelményeknek való megfelelés jelentős IT- és emberierőforrás-terhet ró a bankokra. Az elszámolás során például közel 5,5 millió ügylet újraszimulálására és 200 tonna tértivevényes levél kiküldésére került sor. Az elmúlt években az informatikai fejlesztések több mint $\frac{3}{4}$ részét a jogszabályi megfelelésekre kellett fordítania a bankoknak, és csak minimális kapacitás jutott a valódi folyamathatékonyságot célzó fejlesztésekre. Kiemelendő továbbá, hogy az elmúlt évek fogyasztóvédelmi előírásainak köszönhetően becsléseink szerint 15-20 percnyi olyan addicionális tevékenység épült be a hitelnyújtási folyamatba, amely megítélésünk szerint már kontraproduktív az átadott szóbeli és írásbeli tájékoztatások terjedelme miatt.

3.3. Igen magas visszatekintő és a jelenlegi szinteknél magasabb előretekintő kockázati költségráta

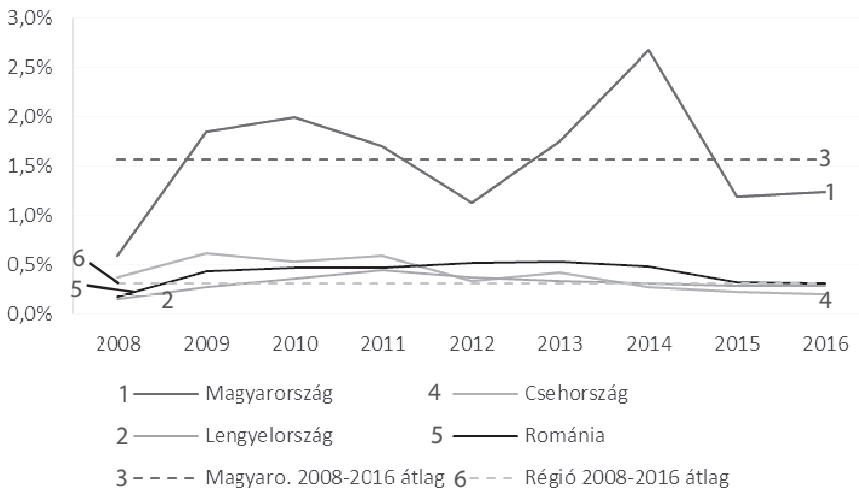
A 2008-as válságot követően egyes változóktól ugyan függő (Kovács, 2011), de alapjaiban prudens értékvesztésképzési gyakorlatnak és a kedvező gazdasági ciklusnak köszönhetően az elmúlt néhány évet igen alacsony kockázati költség

jellemezte. Hiba lenne azonban a 15 év feletti átlagos futamidejű hiteleket néhány év kedvezőbb kockázati költségeihez árazni. A fejlett országokhoz képest erősebb gazdasági ciklusok, magasabb ingatlanár-volatilitás és a behajtást akadályozó szabályozói környezet miatt a ciklusokon átívelő kockázati költségráta Magyarországon legalább 1 százalékponttal magasabb, mint a többi régiós országban, és akár 1,5 százalékponttal magasabb, mint a nyugat-európai országokban.

- Az értékvesztés eredményrontó hatása a hazai háztartási szegmensben 2008 és 2016 között átlagosan évi 2% volt (Pénzügyi Stabilitási Jelentés, 2016. november, 35. ábra).
- A McKinsey Panorama Solution adatbázisa alapján a 2008–2016-os időszak átlagában a magyar jelzáloghitelek kockázati költsége 126 bázisponttal volt magasabb a régiós átlagnál (1,57% versus 0,31%, lásd a 4. ábrát).⁹

4. ábra

Jelzáloghitelek kockázati költsége régiós összehasonlításban

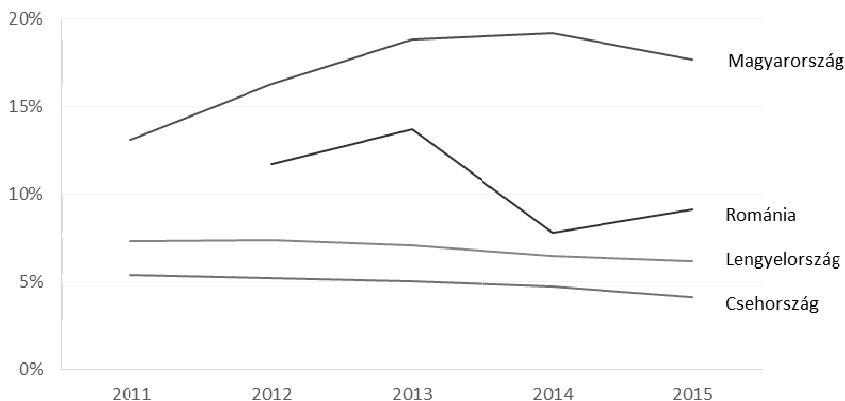

Forrás: McKinsey Panorama Solutions

- A nemteljesítő hitelek aránya hazánkban a legmagasabb, ami a behajtás adminisztratív nehézségeivel (pl. kilakoltatási moratóriumok) is párosulva, magas kockázati költséget eredményezett.

⁹ A devizahiteles mentőcsomagok hatásától tisztítva, a régiós átlag kiszámításához a cseh, lengyel és román értékeket használtuk.

5. ábra Nemteljesítő lakossági hitelarány régiós összehasonlításban

Forrás: saját ábra a Deloitte NPL-tanulmányok (2012–2016) alapján

- A kockázati költségek csökkentéséhez hozzájárulhatna az általánosan hozzáférhető pozitív hitelnylvántartás bevezetése, illetve a régió más országaiban már alkalmazott jövedelem-adatbázis létrehozása.

3.4. Piaci verseny

A hazai lakáshitelpiacon igen élénk és színes a verseny. Az MNB termék-összehasonlító oldalának tanúsága szerint egy átlagos ügyfél 77 pénzügyi intézmény közel 500 ajánlata közül választhat. A bőséges kínálatból az ügyfelek igen széles köre tud ténylegesen hitelhez jutni, miközben ezen ügyfelek jellemzői mind igények, mind termékhasználat, mind kockázatosság tekintetében igen eltérőek. Az ügyfelek különbözőségét jól jellemzi, hogy a legjobb és legrosszabb 10%-nak szóló piaci ajánlatok kamatai között akár 5 százalékpont is lehet a különbség. E különbség szabályozói eszközökkel történő, mesterséges szűkítése esetén a gyengébb minőségű adósok kiszorulhatnak a legális hitelpiacról, illetve a legjobb adósok kamatszintje emelkedhet a standardizálás hatására.

A piaci verseny hatására a forintlakáshitelek felára 2013 óta jelentősen csökkent. Amint a 2. ábrán is látható, a felár a 2013. I. félévi 4,6%-os szintről 2017. I. félévre – 1,8 százalékponttal – 2,8%-ra csökkent (39%-os csökkenés). A felárak csökkenése ezen a szinten már pénzügyi stabilitási szempontból is aggályos lehet, mivel 3% alatti felárak esetén a lakáshitelek jövedelmezősége negatívba fordulhat. Kiemelendő továbbá, hogy a 2,8% egy átlag, a legkockázatosabb ügyfélkör (az ügyfelek mintegy 10%-a) esetében a felár meghaladja a 4%-ot.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Cikkünkben a hazai bankrendszer jövedelmezőségét vizsgáltuk, különös tekintettel a jövedelmezőség két komponensére, a lakáshitelfelárok nagyságára és a bankok működési hatékonyságára, amelyek az utóbbi időben nagy szakmai vitákat váltottak ki. Álláspontunk szerint a bankok jövedelmezősége kapcsán kibontakozott szakmai viták jelentős részben adat-, illetve módszertani problémákra vezethetők vissza. A legjobb elérhető adatokra támaszkodva megállapítható, hogy a hazai bankrendszer jövedelmezősége mind közgazdaságilag (tőkekölségálon, illetve az MNB által kívánatosnak tartott célszintet tekintve is), mind nemzetközi összehasonlításban alacsonynak tekinthető. A külföldi anyabankok folyamatos tőkepótlásra kényszerültek; a veszteségeket jelentős részben az állami terhek, a devizahiteles mentőcsomagok és az elszámolás költségei magyarították. A jövedelmezőség kiemelt komponenseit vizsgálva pedig kijelenthető, hogy a hazai lakáshitelek felárai arányosak a magyar piac kockázataival, a magyar bankok hatékonysága pedig semmivel nem marad el a hasonló fejlettségű országok bankrendszereinek átlagától.

Végezetül ki kell emelnünk, hogy az egészségesen működő gazdaság és az egészséges bankrendszer kéz a kézben járnak, kölcsönösen feltételezik és erősítik egymást. Az erős lábakon álló, aktívan hitelező bankrendszer tágitja a nemzetgazdaság növekedési potenciálját, és vice versa: a kedvező nemzetgazdasági folyamatok a bankrendszer fejlődését is elősegítik. Ezen optimális állapot eléréséhez a stabil makrogazdasági mutatók és a bankszektor versenyképességét támogató szabályozói környezet jelenthetik a legnagyobb segítséget.

HIVATKOZÁSOK

- BECSEI ANDRÁS (2016): Zsugorodva növekedni?, www.fgyelo.hu, 2016. december 1.
- BREALEY, RICHARD A. – MYERS, STEWART C. (2011): *Modern vállalati pénzügyek*. Budapest: Panem Kft.
- CISCO (2012): Cisco IBSG Omnichannel Banking Study, 2012. www.cisco.com.
- DAMODARAN, ASWATH (2006): *A befektetések értékelése – Módszerek és eljárások*. Budapest: Panem Kft.
- Deloitte (2012--2016): Benchmark Studies on Non-performing Bank Loans. www2.deloitte.com.
- European Mortgage Federation (2016): Hypostat, www.hypo.org.
- FÁBIÁN GERGELY – SZOMBATI ANIKÓ – VASTAG LÁSZLÓ (2017): Drágák, vagy nagyon drágák a lakáshitelek Magyarországon? 2017. március 29., www.portfolio.hu.
- KOVÁCS LEVENTE (2011): A magyar bankrendszer helyzete és kihívásai. *Magyar Pénzügyi Almanach 2011-2012*, Budapest: TAS-11 Kft.
- KOVÁCS LEVENTE (2013): A bankszektor helyzete és kihívásai 2013-ban, *Magyar Pénzügyi Almanach 2013-2014*, Budapest: TAS-11 Kft.
- Magyar Nemzeti Bank (2016): *Pénzügyi Stabilitási Jelentés, 2016 november*. www.mnb.hu.
- NAGY MÁRTON – VONNÁK BALÁZS (2014): Egy jól működő magyar bankrendszer 10 ismérve. 2014. március 17., <https://www.mnb.hu/letoltes/egy-jol-mukodo-magyar-bankrendszer-10-ismerve.pdf>. www.mnb.hu.
- PALKÓ ISTVÁN (2017): Eltűnt a magyar bankfiókok negyede és a dolgozók tizede. 2017. január 17., www.portfolio.hu.
- PALOTAI DÁNIEL (2016): Versenyképességi reformok. Versenyképességi és Növekedési Fórum, 2016. június 24., www.mkt.hu.
- World Economic Forum (2017): *The Global Competitiveness Index 2017--2018* (2nd edition), www.weforum.org.